

Arányi Dezső operaénekes

Kételyek a kutatás körül

Arányi Dezső élettörténetének tisztázása nehéz és bonyolult türelemjáték, még akkor is, ha a kutatót elszánt lokálpatrióta megszállottsága kételyről-kételyre lendíti munkája során.

Kezdjük mindjárt azzal a furcsa ténnyel, hogy két Arányi Dezsőt tart nyilván a magyar színpadtörténet. Kettőjük közül az egyik Szatmárnémetiben született Arányi Dezső operaénekes és a másik Arányi Dezső Nemesmiliticsen született majdnem ugyanakkor, mint a mi énekesünk. Zavartkeltő az a tény is, hogy a színész Arányi is sokszor szerepelt Szatmárnémeti színházi közönsége előtt.

Nem könnyíti a feltárás folyamatát az sem, hogy Szatmárnémetiben ugyanabban az időben három Goldberger család élt, melyből kettő viselte a Móric nevet. De miért kerül a Goldberger név szóba? Mert Goldberger Móric egyházi, talmud tudós, kántor Dezső fiáról szól a történetünk. Őt mutatja be ez az arckép, őt, aki a XIX. század végén családjával együtt felvette az Arányi vezetéknévét.

Okos kutató ilyen bonyolult feladat előtt előveszi a szakirodalmat. Alig lapozunk bele a legtudományosabb munkákba, hamarosan kiderül, hogy már a születési évszám tekintetében nincs egyetértés a színháztörténészek között. Ez azt jelenti, hogy a szaklexikonok, illetve levéltári anyagok más és más időpontban jelölik meg Arányi Dezső operaénekes születését.

Schöflin Aladár Színművészeti Lexikona szerint 1859. augusztus 18. született Szatmárnémetiben. Török Margit, 1999-ben szerkesztett Magyar Színházművészeti Lexikona ugyancsak 1859. augusztus 18-at jelöli meg születésnapként. Németh Amadé 2000-ben megjelent „A magyar opera története” című munkája mintegy megerősíti az 1859. évet Arányi Dezső születésnapjaként.

Stern Mórnak a szatmári zsidókról írott könyvében 1867 szerepel. Ezzel 3:1 a szakirodalom javára, szemben a műkedvelő Sternnel. Mit tesz ilyenkor a magyar? Megnézi a külföldi szakirodalmat, mert a mi életünkben a külföldi az irányadó, a külföldi a megbízható és a szent tekintély. Itt azonban megint más időpont szerepel. Az 1868. évet jelöli meg a World Biographical Index – K. G. Saur 2006. június 10-én kiadott levele.

Egy másik külföldi honlapon, hogy még meggyőzőbb legyen, feltünteti az elhalálozás időpontját is, íme „Aranyi Desider, Tenor, 18. 8. 1868 Szathmar-Némethy (Ungarn), 21. 6. 1923 Pesterzsébet (Ungarn).” A zavart azzal fokozza Németh Antal Színészeti Lexikona, hogy nem tesz említést egyik Arányi Dezsőről sem. Hasonlóképpen a Staud Géza szerkesztette Színházi Kislexikon sem tud Arányiról.

Végül a Magyar Országos Levéltár kérésünkre 2000. 02. 03-án kiadott levele is azt bizonyítja, hogy az egyik legnagyobb magyar operaénekes Arányi Dezső, emlékének eltűnése már senkit nem zavar, elvégre az ember legerősebb képessége a feledés. Idézünk a levélből: „... tájékoztatom, hogy Arányi Dezső operaénekesre vonatkozóan csak társulati tagságának tényét sikerült megállapítani. Pályafutására vonatkozó egyéb iratot, adatot nem találtunk, tehát a zenei és általános lexikonok több információt tartalmaznak róla, mint a fennmaradt iratanyag.”

Ezek után jogosan tesszük fel a kérdést, valóban fontos alakja a magyar operajátszásnak Arányi Dezső? Ebben a nehéz pillanatban szorosabban fogjuk meg a kedves olvasó kezét és arra kérjük kísérjen el a kutatás labirintusának néhány fontosabb állomására.

Az állami (polgári) anyakönyvezést az 1894. XXXIII. tc. vezette be és 1895. október 1. óta van érvényben. Ettől a dátumtól kezdve a polgármesteri hivatalokban őrzik az anyakönyveket, a másodpéldányokat pedig az illetékes területi levéltárakban, a mi esetünkben a szatmárnémeti zsidó hitközség születési anyakönyvét a Szatmár megyei levéltárban. Itt azonban három Goldberger Móriccal találkozunk. Több vargabetűt írunk le, mire kiderül, hogy Arányi Dezső szülei: Goldberger Móric és Eckstein Aranka. Goldberger Móric a szatmárnémeti ortodox zsidó hitközség kántora, talmud tudósa a hitközség történetének hősi korszakában, együtt dolgozott a nagy alapítókkal Mandelbaum Farkas főrabival, Frankl Mihállyal. Zsinagógát, imaházat és erős közösséget építettek.

A család

Goldberger Móric kántor-talmudtudósnak Arankával kötött házassága hét gyermekkel erősítette a szatmárnémeti zsidó közösséget. Szép nagy család, érdemes megismerkedni velük. Goldberger **Sáli** 1864. augusztus 18. született a Domb utca 93. szám alatti családi házban. Goldberger **Rézi** 1865. augusztus elsején jött e világra. Minket ezúttal legjobban a harmadik szülött Goldberger **Dávid Májer** érdekel, aki 1867. augusztus 28-án sírt fel a Domb utca 93. szám alatti ház szobájában. Ő lesz a mi történetünk főszereplője. A körülmetélés szent feladatát maga a hitközség alapító főrabija Mandelbaum Farkas végezte. Végre fellélegzünk a kedves olvasóval, megszülettek az Arányi Dezső születésével kapcsolatos összes tudnivalók, és a legfontosabb, hogy 1867. augusztus 28-án született. Ezt a születési anyakönyv írja!

Említsük meg a másik négy gyermek nevét is. **Ignác** 1868. december 16. (1932-ben halt meg), **Ábrahám Adolf**, 1869-ben született, mindkettő a régi Domb utcai házban. **Jakab** 1872. május 10-én a Katona utcában, **Herman** 1873. december 20-án a Nemes utcában látta meg a napvilágot. A lányok sorsának alakulásáról nem tudunk, de azt tudjuk, hogy a férfiak szép pályát futottak be. A Goldberger család a 19 század végén Újpestre vándorolt, de akkor már az Arányi nevet használták.

Az Arányi név hivatalosan először Ignácnál jelenik meg. Ahogy betöltötte a felnőtt kort, a belügyminiszter 108023, valamint Szatmárnémeti városi tanácsának 1898.

rendelkezése folytán az Arányi nevet vette fel. Arányi Ignác már kitanulta a vasszakmát és felcsapott kereskedelmi utazónak. Ezekben az években született meg a végleges döntés Újpestre költözni. Budapest közelsége kecsegtetőbb jövőt ígér, elérhető közelségben a szakmai és társadalmi ranglétra. Ki is használja. Évekig elnöke volt a Kereskedelmi Alkalmazottak Országos Egyesületének és alelnöke a Magyarországi Kereskedelmi Utazók Egyesületének. A felekezeti életben is tevékenykedett. Sokáig volt a pesti Izraelita Hitközség helyettes előadója, alelnöke a Szeretetháznak és Chevra Kadisának. 1916-ban közéleti munkásságának elismeréseképpen királyi tanácsossá nevezik ki, olvashatjuk a Múlt és jövő 1934. számában. Szép pályát fut be a legidősebb fiú Arányi Ignác, már-már utolérhetetlent!

Arányi Ábrahám Adolf, életpályája is figyelemre méltó. 1895-ben, mint rézműves segéd ment Újpestre, ahol rézműves üzemet létesített. Újpesti működése kezdetétől fogva részt vett a helyi iparosok szakmai és gazdasági mozgalmában. Újpesten rézmű-árugyárt alapított. Az Újpesti Izraelita Hitközség és az Újpesti Chevra Kadisa elnöke, Pest Megye Törvényhatóságának bizottsági tagja, mint a Jó Szív Gyermekebarát Egyesület díszelnöke minden jótékonyági tevékenységben kivette részét. Kezdeményezte és anyagi hozzájárulással segítette világra az újpesti Aggok Házát, ahol hittestvérei találtak meleg otthonra. Szép harmonikus családi életet élt feleségével, Erzsébet és Ernő nevű gyermekeivel. Arányi Adolf 1943-ban hunyt el.

Újpesti lakása az Árpád utca 35. szám alatt volt. Az operaénekes öcs tiszteletére a házat emléktáblával jelölték meg, ami sajnos mára eltűnt. Az épületben 24 család lakott, kivétel nélkül mind zsidók. Adolf és utódai ma is az Arányi nevet viselik.

Jakabnak sörgyára volt, Újpesten. Róla és Hermanról, akinek szeszgyára volt nincsenek adataink.

Arányi Dezsőnek egy másik unokaöccséről, Arányi Árpádról, tudni véli a családi legendárium, hogy annak idején közeli kapcsolatban volt Kun Bélával. Ennyit a családi környezetről. A továbbiakban térjünk rá Arányi Dezső életének ismertetésére.

Célkeresztben a színpad

Goldberger Dávid Májér a belügyminiszter 100708/III. 1906, valamint Szatmárnémeti városi tanácsának 11175/1906. rendelkezése folytán az Arányi Dezső nevet vette fel. Min énekes művész előtte csak az Arányi Dezső nevet viselte. Nincsenek adataink arról, hogy Goldberger néven szerepelt volna, mint operaénekes, első fellépésétől fogva az Arányi nevet használta.

Fontos szerepet játszott a család életében a hittárs, dr. Frommer Jakab, általános orvos, aki feleségével, Stern Rózával, a Piacon lakott (Deák tér) a 7. számú házban. Frommer doktor mindenhez értett, kezelte a gyermekeket, fogat húzott, köpüt rakott és szüléseket vezetett le. Ha baj volt Goldbergeréknél csizmát húzott, hogy átgázoljon a Piac sártengerén és vitte a gyógyító vigaszt. A kántor-talmudista családja vallásos életet élt, kóser konyhát vezettek, tevékenyen részt vettek közösségeik hitéletében.

1867. augusztus 28-án, amikor Arányi Dezső született, már kilenc éve állt a Várdomb utcában az első zsinagóga, négy éve működött a rituális fürdő, és három éves a nyilvánossági jogot nyert Ortodox Zsidó Elemi iskola, már második székhelyén a Petőfi utcában, a Demidor házban.

Dezső az itteni Talmud iskolában kezdte tanulmányait. Hat éves korában már apja mellett énekelt, az ortodox zsinagógában péntek esténként, szombat és más ünnepnapok alkalmával. Goldberger Móric kántor-talmudista Domb utcai házában volt zongora és gyakran muzsikáltak a családtagok. Az általunk már bemutatott Adolf, Dezső öccse, jól zongorázott. Gyakran kísérte zongorán Dezsőt, aztán cseréltek, mert Adolfnak is szép hangja volt, ahogy az egy kántor fiához illik. Az Adolf repertoárjából sem hiányzott Dezső kedvenc zeneszerzője Puccini. Magyar nóták és Puccini áriák váltották egymást Arányiék zenés délutánjain. Később, amikor Újpestre költözött a család, továbbra is élénk maradt a házi muzsikálás szép hagyománya.

1877-ben Szatmárnémetiben tett látogatást Bachmann, a budapesti zsidó hitközség nagyhírű kántora, aki a zsinagógában hallotta először énekelni Dezsőt. A kiváló kántort elbűvölte a csodagyerek. Bachmann a tíz éves gyermeket magával vitte Budapestre és beíratta a zsinagóga kórusába havi 10 forint fizetést is kapott. Tizennégy éves volt Dezső, amikor a budapesti operaház igazgatója énekelni hallotta és az általa szerzett ösztöndíjjal Bellovics Imre szakosított zenepedagógus irányítása mellett fejlődött tovább.

A tanulás és továbblépés esztendeiről nincsenek adataink. Csupán annyit tudunk, hogy Pesten, Bécsben és Milánóban végezte tanulmányait. Arányi Dezső 24 éves, amikor első nagy visszhangot kiváltó sikerét eléri, 1891 húsvétján a brünni Városi Színházban nagy sikerrel játszották Mascagni Parasztbecsület c. operáját. Az opera férfi főszerepét Turridut, Arányi Dezső személyesítette meg. A zajos siker egyik részese a férfi főszerepet alakító Arányi volt. (Szamos 1891. IV. 9/29). „Arányi fiatal és tehetséges műdalnok. Szívhez szóló s lágyan csengő kulturált hangjával, kitűnő alakításával, a műélvező közönséget valóban kielégíti...” (Szatmár 1891. VII. 11.)

Az énekes családja

A brünni nagy siker mellett Arányi Dezső életének másik nagy fordulója, hogy 1891-ben megnősül. Feleségül veszi Lange Emília (Prága 1864-Grossgmain, 190. február 4.) szoprán operaénekesnőt, aki elsősorban németországi, olaszországi és oroszországi színpadokon arat nagy sikereket. Lange Emília 1909. február 4-én halt meg a Salsburg környéki Grossgmainban, az Alpok egyik leghíresebb gyógyfürdőjében. Házasságukból négy gyermek született: Szeréna, Rómeó, Aragvi, Raoul.

Három fia közül kettő festőművész egy pedig építészmérnök. Egyetlen leánygyermek (Szeréna) Pólya Tibornak az ismert nevű festőművésznek a felesége. Pólya Tibor és Arányi Szeréna házasságából született Kató, aki Franciaországban, Dél-Amerikában, majd az Egyesült Államokban, vagy Kanadába fejezte be életét. A fiúkról annyit tudunk, hogy Rómeónak a felesége fogorvos volt. Raoul Gergely Ibolyát vette feleségül. A fiúk a nagypapa után a Dezső keresztnévet kapták, az Andrassy úton laktak, szembe az Operaházzal. Aragvirlal nincsenek adataink.

Babérok

A 27 éves Arányi Dezső a Magyar Királyi Operaházhoz szerződött 1893-ban. Első szerepei közé tartozott Hubay Jenő: A cremonai hegedűs c. operájának tenor főszerepe 1894. november 10-én az Operaházban. Az előadást nem kisebb személyiség vezényelte, mint Nikisch Artúr, a hegedűszólót pedig maga a szerző játszotta. Hubay

operája jelentős pályát futott be. 1894-1944 között 141 alkalommal került előadásra, írja Németh Amadé.

A következő évben, 1895-ben, Szabados Béla: Alszik a nagynéni c. operájában énekelte a tenor főszerepet. 1896. március 20-án ismét Hubay operában A falu rosszában Göndör Sándor szerepét énekelte. Sem ő, sem a többi jeles énekes nem érezte a magáénak az opera alakjait, írja a korabeli kritika. Ugyanebben az évben, október 4-én Goldmark Károly: A házi tücsök c. operájában ismét főszerepben látta-hallotta az Operaház közönsége. Még mindig 1896-ban vagyunk, november 28-án újabb ősbemutató volt az Operaházban. Czobor Károly: Karen c. operájának tenor főszerepét énekelte Arányi. 1897. október 14-én mutatta be az Operaház Aggházy Károly: Maritta, a korsós Madonna c. operáját. Arányi Dezső egy spanyol ifjút énekelt a tenor főszerepben. 1898. március 27-én Sztojánovits Jenő operájának, a Ninonnak, a főszerepét énekelte. 1899. május 2-án Lehár Ferenc Kukuska c. operájában énekelte az egyetlen tenor szerepet. Ez az előadás magyarországi bemutató volt. Az ősbemutatóra Lipcsében került sor 1896-ban mérsékelt sikerrel. 1900. március 17-én ismét hazai szerző ősbemutatóján énekelt, Bahnert József: Csempészek c. operájában, már mondanunk sem kell, hogy főszerepet.

Kevés szerepet kapott, nem foglalkoztatták eléggé, ezért 1900-ban a szerződést felbontotta, írja több színháztörténeti munka. A fenti felsorolás mintha cáfolata ennek az állításnak. Szinte évente énekelt új operákban, ősbemutatókban főszerepet. Mi lehetett akkor a baj? Incze Henrik igen tapintatosan személyes konfliktusról beszél. Ebben az estben Káldy Gyulával, vagy éppen Mahler Gusztávval nem egyeztek. Tisztázatlan.

Az Operaház elhagyása után 1892-ben a berlini Keiser Theater tenoristája. Ebben az időben kezdődött el külföldi sikersorozata is. Fellépett a Scalaban. Egész Olaszország felfigyel a kiváló képességű magyar énekesre. Maghívást kap oda, ahova a legnagyobbak közül is a legkiválóbbak jutnak el, a Salzburgi Mozart-fesztiválra. 1902-1904 között felesége szülővárosába kötelezi el magát, a prágai Német Színház tenoristájaként szerződik.

Visszavágyik Budapestre és 1904-ben elfogadja az Operaház újabb ajánlatát, ahol első tenoristaként felejthetetlen estéket szerez a magyar közönségnek. A Magyar Királyi Operaház fennállásának 20. évfordulóját ünnepelte.¹ „Zsúfolt házak és mégis túlnyomóan magas nívón álló műsor” írja Incze Henrik a Művészeti Almanach 1905. számában. Máder Rezső² az igazgatás átvételekor olyan fiatal énekesekkel erősítette meg az Operaházat, mint Szamossi Elza és Arányi Dezső, viszi tovább a gondolatot Incze Henrik. A továbbiakban így ír Arányiról „Acélos csengésű lírai tenorja, előkelő énekművészete, értelmes előadása, és a legszebb igyekezettel telt gondos játéka már rég megnyerte a hozzáértők tetszését, midőn egyszerre személyes motívumokra visszavezethető értelmetlenség kiúzta jogos otthonából... Külföldre ment, s midőn ott mindenféle dicsőséggel aratta babérjait, az Operaház sem zárkozhatott el tovább kötelességének felismerésétől s áldozatok árán hazahívta azt a művészt, akinek itt a

¹ A Magyar Királyi Operaházat Ybl Miklós tervezte, az épületet 1884. szeptember 27-én nyitották meg I. Ferenc József király jelenlétében. Első főzeneigazgatója Erkel Ferenc. 1886-1900 között fia Erkel Sándor követte. Az ő idejében szakigazgató volt Gustav Mahler (1888-1891), Artúr Nikisch (1893-1895), Káldy Gyula (1895-1900), Máder Rezső (1900-1907), Mészáros Imre (1907-1913).

² Máder Rezső, Raoul (Pozsony 1856-Bp. 1940.) karmester, zeneszerző, színházigazgató. 1902-től az Operaház kinevezett igazgatója. Igazgatás alatt az Operaház a főváros leglátogatottabb színházává vált.

helye, s aki akkor nem riadt volna vissza ugyanilyen áldozatoktól sem, csakhogy itthon maradhasson.”

Első ösbemutatója 1905. március 30-án volt, gróf Zichy Géza: Nemo c. operája, amelyben Arányi játszott a címszerepet. Ez után következett Puccini Bohém életének magyarországi ösbemutatója 1905. április 27-én. Mimit Szamosi Elza, Musettet Szoyer Ilonka, Rodolfót Arányi Dezső énekelte. Az esemény jelentőségét növelte, hogy maga a zeneszerző is megérkezett a bemutatóra. Arányi Adolfnak a fia Arányi Ascher Ernő, azaz Arányi Dezső unokaöccse, Dezső nagybácsi előadásában hallotta először a Bohém életet a budapesti Operaházban, írja önéletrajzi munkájában.

1906. november 17-én ismét Hubay opera főszerepét énekli a Lavotta szerelmében. Partnerei között ott volt Kornai Richárd, Krammer Teréz, Takács Mihály. 1908. január 3-án Goldmark Károly Téli rege c. operájában Florizelt énekelte német nyelven, majd áprilistól magyarul is. A későbbiekben már nem vállalt magyar szerzőktől újabb operaszerepet, kivéve a már klasszikusnak számító két Erkel opera, Bánk bán és Hunyadi László címszerepeit.

Művészetének csúcskorszaka 1894-1913 közé esik. Hajós Zsigmond után Környei Béláig a korszak legjobb magyar tenoristája, írja róla Németh Amadé. Erényeinek sorában nem csak a már a szatmári kritika által említett alaposság szerepel, feltűnő ritkaságszámba menő tökéletes énektechnikája. Szakmai sikereit Budapesten a kitűnő pályatársaknak is köszönhető, mint Vaquezné, Krammer Teréz, Szoyer Ilona, Szamosi Elza, Anthes György, Takács Mihály. Az operaház ebben az időben európai rangú művészeti intézménnyé fejlődött. Arányi 1913-ban nyugalomba vonult és az életéből hátralévő tíz évben énektanítással foglalkozott.

Szatmárnémetiben 1895. március 13. szerdai napon vendégszerepelt Mascagni: Parasztbecsület c. operájában. Alfinót Veress Sándor, Turridut Arányi Dezső énekelte, mindketten a Magyar Királyi Operaház tagjai. Telt ház volt és hangos siker.

Az első világháború előtt gyakran vendégszerepelt Erdélyben is. Különösen lírai szerepek kiváló előadásával tűnt ki. Az első világháború alatt már igen ritkán jelent meg délceg alakja a rivaldában. Mint a Színész Akadémia tanára és titkára a fiatalok nevelésével foglalkozott. Élete utolsó 3-4 évében cukorbetegség kínozta, amelynek a kezelését elhanyagolta. Elüszkösödött lábának operációja alkalmával a műtőben 56 éves korában elhunyt. Pesterzsébeten temették el 1923. jún. 21-én. (Szamos 1923. júl. 1/120)

Hála a hangrögzítésnek Arányi Dezső hangja fennmaradt. A Pannon Classic lemezkiadó „A magyar operaszínpad csillagai” című sorozatában Arányi Dezsőt is hallhatjuk Goldmark Károly: Sába királynője c. operájából énekel egy áriát. De milyen áriát! A komponista nagy mértékben megnehezítette az énekes feladatát ezért, ha tehetik az énekesek mellőzik, olvassuk a lemezkiadással kapcsolatban. „Egyetlen igazán tökéletes felvételt ismerek, Nicolai Geddát” olvassuk ugyanott. Arányi, az Európa szerte ünnepelt tenorista elvállalta az áriát, aminek meghallgatásakor rádöbbenünk, hogy igen komoly adottságú énekes.

A operairodalom klasszikus és romantikus lírai tenor hősei mellett a 19-20 század fordulóján az új francia és olasz operák tenor szerepeit is nagy sikerrel alakította. Végezetül felsoroljuk minden idők legkiválóbb szatmárnémeti operaénekesének, Arányi Dezsőnek, legfontosabb szerepeit: Don Ottavio (Mozart: Don Giovanni), Florestan (Beethoven: Fidelio), Raoul (Meyerbeer: A hugenották), Hunyadi László, Bánk bán, Des Grieux (Puccini: Manon Lescau), Rodolpho (Puccini: Bohém élet, magyarországi

ősbemutató), Pinkerton (Puccini: Pillangókisasszony), Pedro (d'Albert: Hegyek alján, ősbemutató), Wagner: Lohengrin.

Irodalom: id. Ábrányi Kornél: A magyar zene a XIX. században, A magyar operaszínpad csillagai (Bp. 1984.), Staub Géza: A bp. Operaház 100 éve (Bp. 1984), Németh Amadé: A magyar opera története, Incze Henrik: Magyar művészeti almanach 1905., a Szamos újságok korabeli számai.

Csirák Csaba